

TÜRKLERDE GÜNEŞE SAYGI: ÇİLE GECESİ

RESPECT TO SUN IN ANCIENT TURKS: CHILE NIGHT

Aynur GAZANFARGİZİ*

ÖZ: Çile gecesi, Azerbaycan Türklerinin yaşadıkları İran'da, Türkiye'de ve Azerbaycan'da kutlanmaktadır. Dünyanın kuzey yarımküresinde yılın en uzun gecesi, Çile gecesidir. Bu gece Şemsi yılının, Dey ayının başlangıç gecesi, Azer ayının sonuncu gecesidir. Çile'yi soğukluk derecesine göre iki kısma bölerler: Büyük Çile ve Küçük Çile. Büyük Çile, 40 gün devam eder. 21 Aralık'ta başlar ve 31 Ocak'a kadar devam eder. Küçük Çile 20 gün sürer. 1 Şubat itibarıyla başlar ve 20 Şubat'ta biter. "Çile" sözüne Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk aslı sözlüğünde de rastlanmaktadır. Sözü'n anlamı sözlükte "yeşermek, başlangıç" olarak verilmiştir. Çile gecesinde nişanlı kızlara hediyeler verilir; bereket getirmesi için kalabalık sofralar kurulur. Küçük kız çocuğu kışı temsil edecek şekilde bembeyaz giydirir. Ayaz Ata gelir ve hediyeler dağıtır. Çile gecesi özellikle Orta Asya'da Narduğan bayramı olarak kutlanmaktadır. Narduğan "güneş doğan" demektir. Makalemizde bu konu arama-tarama ve kıyaslama metodları ile derinlemesine işlenmiştir. Özellikle Çile gecesi ve Narduğan bayramlarının aynı bayram olması bağlamında Türklerde ağaç kültüne saygı ve ağaç süsleme geleneğinden de bahsedilerek eski Türk inancının izleri bayramlarda aranmıştır. Çalışmada, Ayaz Ata'nın Noel Baba olduğu, Çile gecesinin Yılbaşına kaydığı ve Yılbaşı olarak kutlanmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çile, Narduğan, Ayaz ata, Kar kızı, Ay ile Güneş'in savaşı.

ABSTRACT: *Çile gecesi (Chile night) is celebrated at the places of Iran. Turkey, Azerbaijan, where live Azerbaijan Turks. The longest night of the year is Chila night on the on the South part of Earth. This night id the beginning of Shams year, Dei month and the last night of Azer night. Chile is divided into two parts according its degree of coldness: Long Chile, Short Chile. Long Chile is lasted for forty day, from 21st December untill 31st January. Short Chile is lasted for twenty days. Begins from 1st February and ends on 20th February. The meaning of the word of "chila' explained on Mahmud Kashgary's dictionary of Divanu Lugati't-Türk as "sprouting", "beginning". The engaged girls are given gift, and family tables are set for the bringing of blessing. Little girl is dressed in white to represent the winter. Ayaz ata (Santa Claus) comes and bestow the gift. Chile night especially celebrated as Nardugan holiday in Middle Asia. The meaning of Nardugan is sunrise. The topic will be seek with the methods of searching scanning and comparison. Especially, The traces of the old Turkish belief were sought during the holidays by mentioning the respect for the tree cult and the tradition of tree decoration in the Turks. In the study, it was concluded that Ayaz Ata was Santa Claus, that the Chile night shifted to New Year's and it was celebrated as New Year's.*

Keywords: *Chile, Nardugan, Ayaz Ata, Qar qizi, the fight of Moon with Sun.*

* Dr.-Khazar University, Department of Languages and Literatures/Bakü-Azerbaycan-aynurqezzenferqizi@yahoo.com (Orcid: 0000-0003-1415-2518)

Giriş

Türkler doğa ile iç içe olmayı, doğanın nimetlerine saygı duymayı her zaman önemsemişlerdir. Bunun bir sebebi, hayvancılıkla ve tarımla uğraşan Türklerin yaşam tarzı ve daha önemli sebebi ise Gök Tengri inancı olmuştur. Daha dikkatli inceledikçe Gök Tanrı inancının doğa olayı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzdendir ki doğada mevcut her şeyin bir iyesi vardır. İyelerin gazabına uğramamak için doğa nesnelere saygı duyulması da şarttır. Doğada mevcut ağaçtan suya, dağdan ateşe, attan taş ve yola, her şeyin iyesi vardır. Bu iyelerin varlığı insanın doğaya bir zarar vermesini önler, bundan alıkoyar. Ağaç da Türkler için kutsaldır, çünkü doğanın en gizemli nesnesidir. Örneğin, ağacın kökünün yerin altında, gövdesinin orta dünyada olması, başının göklere -Tanrı'nın oturduğu makama- doğru yükselmesi, insanın doğal olarak ağaca özel bakmasına sebep olmuştur. Nitekim Türklerin en büyük bilgi hazinesi Dede Korkut destanlarında da ağaç konusu geçmektedir. Örneğin, Dede Korkut destanlarında Uruz'un ağaca mesajı verilir:

“Ağaç ağaç dir isem sana erilenme ağaç,
Mekke ile Medinenün kapusu ağaç,
Musa Kelimün asası ağaç
Böyük böyük sularun köprüsi ağaç
Kara kara denizlerün gimisi ağaç
Sah-ı Merdan Alinün Düldülünün eyeri ağaç
Zülfikarun kınıyle kabzası ağaç

Şah Hasan ile Hüseyinün bişigi ağaç” der (Ergin, 1958: 108-109; Zeynalov ve Alizade, 1988: 146).

Ağaç sadece Türklerde değil, genel olarak dünya halklarının inancında da kendine yer edinmiştir. Hayat ağacına neredeyse tüm milletlerin mitolojisinde rastlamaktayız. Hayatı, doğumu, sonsuzluğu ve ölümsüzlüğü simgeleyen ve dünyanın üç katını birbirine bağlayan kutsal ağaç, dünya mitolojisinde de çok önemli yer tutar. Esasen Kozmik Ağaç, Dünya Ağacı ve Hayat Ağacı olarak bilinir. M. Eliade'nin de belirttiği gibi, dünya kültürlerinde üç kozmik düzenin yani, yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünün birbirleriyle iletişim halinde olduğuna inanılır (Eliade, 1991: 17). Bu yüzdendir ki Tanrıyla iletişim kurmak, şeytan ya da kötü ruhu kovmak, güneşin batışını engellemek, rüzgar estirmek, ay tutulmasını sonlandırmak, yağmur yağdırmak, sağaltmak, defin, bereket arttırmak, şekil değiştirmek gibi törenlerde ağaç kullanılır (Ergun, 2017: 25-107). Ağaç hakkındaki mitler de Türklerde ağaç kültürünün oldukça önemli olduğunu gösterir (Acalov, 2005: 225). Ağacın kutsallığını gösteren bir diğer merasim ise “Çile Gecesi”, başka bir deyişle “Narduğan”dır.

“Çile” mi “Narduğan” mı?

21-22 Aralık, Türkler tarafından özel gün olarak kutlanır. Bu bazı bölgelerde Çile, bazı bölgelerde (özellikle Farsların etkisinde kalmış bölgelerde) Yelda/Şebi-Yelda, bazı bölgelerde de Narduğan şeklinde adlandırılmasına rağmen gerçekleştirilen ritüeller hemen hemen aynıdır. Antik İran’da kutsal gece olarak kabul edilen “Yalda Gecesi”, I. Dara döneminde M.Ö. 502 yılından itibaren Antik İranlıların resmi takvimine dâhil olmuştur. Eski Avesta kültüründe yıl, soğuk mevsimle başlar. Avesta’da geçen “Sareda” kelimesi “soğuk” anlamındadır ve Ormezd’in şeytan karşısında kazandığı zaferi fade edip aydınlığı müjdelere (Razi, 2001: 560)

Çile sözü günümüzde “acı, dert, keder”i ifade etmektedir. Farsça “kırk” anlamına gelen “çihil” sözünden alındığı düşünülmüştür. Bunun en büyük sebebi, 21 Aralık gecesinde başlayan Büyük Çile’nin 1 Şubat’a kadar, yani kırk gün sürmesidir. Halk arasında değişime uğramış Çile sözünün anlamı tamamen farklıdır. Divanü Lügati’t-Türk’te rastladığımız çile sözünün anlamı “yeşermek, başlangıç”tır (Atalay, 1985).

Eski Türklere göre yılın önde gelen günlerinden biri, sonbaharın son akşamı olan Çile gecesidir. Çile, kış mevsiminin girdiği günün gecesi kutlanmaktadır. Rivayete göre bu gece aydınlık karanlıkla savaşa girmekte ve aydınlık karanlığı yenmektedir. Böylece gün uzamaya, gece ise kısalmaya başlamaktadır (KK-2). Bu gecenin sabahı, kış mevsiminin ilk günü olmasına rağmen, insanlar doğanın uyanışa geçtiğine inanmaktadır. Eski Türk inancında güneş kutsal sayılmış fakat Tanrı olarak görülmemiştir. 22 Aralık’tan itibaren gün uzamaya başlar, yani güneş kendi ışıklarını yere daha fazla verir. Türklerin Gök Tanrısı gündüz ile geceyi dengeler. Gece gündüzle savaş halindeyken 22 Aralık’ta gündüz geceyi yener ve güneş yeniden doğar. Bunu da Türkler yeniden doğum bayramı olarak kutlarlar (Karakurt, 2011: 220).

21 Aralık gecesi, yılın en uzun gecesidir. Büyük Çile 40 gün, Küçük Çile ise 20 gün sürer. Büyük Çile’nin başladığı gün, yani gece ile gündüzün eşitlendiği 22 Aralık, doğadaki değişime işaret etmektedir. Büyük Çile’den önceki akşam, yani yılın en uzun gecesi, bayram olarak kutlanır. Çile akşamının kendine özgü ritüelleri de vardır: Kaynana, kaynata ve diğer birinci derece yakınları tarafından nişanlı kızlara ve yeni gelinlere hava kararmadan “çilelik”denilen hediyeler gönderilir (KK-1). Çile hediyesi yedi tabağa bölünür. Bu tabaklara “Çile tabağı” denir. Tabaklar itinayla hazırlanır ve üzerlerine ak ya da al şal örtülür. Tabaklardan birine karpuz konulurken diğerlerine kavun, nar, kırmızı elma, armut, un ve düğü (pirinç), kumaşlar, elbiseler, altın ve gümüş konulur (KK-2). Kızın veya gelinin anasıyla babası, hediye getirenleri üzerlik otu yakarak karşılar; hediyeleri saygıyla alıp salona dizer. Hediyeleri getirenler, kızın ya da gelinin anasıyla babasından para, yün çorap gibi çeşitli hediyeler alırlar. Kız ve oğlan tarafları şenlik

yapıp birlikte eğlenirler. Ertesi sabah, getirilen hediyelerden konu komşuya da gönderilir.

Çile Gecesi pilav da pişirilir. Pişirilen pilav, Çileler süresince mutluluk getirecektir. Gece süresince türküler söylenir, şans dilenir, kapı dinleme gibi geleneksel seyirlik oyunlar oynanır (KK-2).

Çile gecesi, yarım ay, dolunay gibi tabiat olayı gerçekleşmektedir. Kaşgarlı Mahmud, ilkbaharın birinci ayına “Oğlak Ay”, ikinci ayına “Ulu Oğlak Ay”, üçüncü ayına “Ulu Ay” denildiğini belirtmiştir (Atalay, 1985: 356). Çile gecesi, halk arasındaki inanca göre, aydınlığın (güneşin) karanlık, yani ay üzerindeki zaferinin kutlanmasıdır. “Kış koca karıdır. Üç oğlu vardır: Büyük Çile, Küçük Çile, Boz Çile. Büyük Çile insanları ocak başına toplar, Küçük Çile ocağın içine sokar, Boz Çile havayı ısıtır, her tarafta gül çiçek açdırır” (Acalov, 2005: 83). Çile gecesi, güneşe ve aya bağlı astronomik zaman takvimleriyle ilişkilidir. Zira mevsim döngüleri ve ay hareketleri, Türkler için hayvanların doğum ve yayılım zamanı, yaylak ve kışlak göçleri, zirai ekim dönemleri gibi nedenlerle yaşamsal öneme sahiptir.

Çile gecesinin Orta Asya’da bilinen şekli, Narduğan’dır. Narduğan’ın yapay bayram olduğu, tarihin sonraki evresinde Türk kültüründe yer edinmeye başladığına dair görüşlerle birlikte Çile gecesinin isim farklılığı ile Narduğan’ın Orta Doğu Türkleri arasındaki versiyonu olduğu görülmektedir. Nardugan, eski Türklerde “yeni yıl bayramı” demektir. Narduğan *güneş dugan, tugan doğan nardugan - doğan güneş sözlerinden* türemiş olup Türklerde “güneşin yeniden doğuşu” anlamına gelmektedir (Karakurt, 2011: 145, Aryol, 2022, Kıyak, 2010, URL-3). Narduğan, her yıl 22 Aralıktan sonraki ilk dolunayda kutlanır. 21 Aralık günü en uzun gece olup ardından günler uzamaya başlar. Bu yüzden 22 Aralık günü Türkler için çok önemlidir ve bu günü takiben ilk dolunayın çıktığı ilk gün, yeni yılın ilk günüdür. Narduğan, Türklerdeki Paktıgan ve Koçagan bayramlarıyla da eş anlamdadır. Koça Han, *Bereket Tanrısı* demektir (Karakurt, 2011: 132). Azerbaycan Türklerinin Nevruz bayramındaki Kosa imgesi aslında Koça Han ile eşdeğer anlamındadır: Koça Han = Kosa Han. Koça/Kosa Han adına ilkbaharda “Koçagan/Koçıgan” adlı bereket töreni yapılır. Şor Türklerinde ise bu törenin sonbaharda yapılan yansımasının adı “Paktıgan” olarak yer alır. Bu isim de Baktı Han’ın adından gelir. Zaman zaman adı Baktı Han ile birlikte anılır. Bu törende ev ev dolaşılıp sadaka toplanır. Kosa töreniyle yakından ilgilidir. Bu törenlerde Şaman bir maske takar. Akşam üzeri topladıklarını yığarak bir şenlik yaparlar (URL-1).

Genel olarak “koç” kelimesinin Türklerde bereketi temsil ettiği bilinmektedir. *Koça (Koc/Koç)*. “Savaşçılık” ve “güç” gibi anlamlar içerir. Koç bereketin simgesidir (URL-1). Bu bayramı Başkurtların ve Udmurtların “Nardugan” veya “Mardugan”, Mişer Tatarlarının “Raştua”, Çuvaşların “Nartavan” ya da “Nartukan”, Zırizyaların “Nardava”, Mokşaların “Nardvan”, Tatarların “Koyaş Tuğa” yani “Güneş Doğan” günü adını verdikleri bilinmektedir. Buradaki “koyaş” ifadesi, “kuyaş” sözünden türemiştir. Kuyaş,

Türklerde güneş iyesisidir ve *Gün/Kün/Küy* sözlerinin değişime uğramış hâlidir (URL-1).

Türkler, Narduğan zamanı Türk mitolojisinin ölümsüzlüğün simgesi ve tüm insanların türediği ağaç olarak nitelendirdiği Akçaçam ağaçlarını süslemişler, bu ağaçların altında çeşitli geleneksel oyunlar oynamışlardır. Kopuz eşliğinde şarkılar söyleyip eğlenceler düzenlemişlerdir. Eski Türklerde ağaç kutsandır ve üç dünyayı -yerin altı, yerin üstü ve göğü- birleştirir.

Ağaç Süsleme ve Bereket Anlayışı: “Noel” mi “Ayaz Ata” mı?

Çile gecesinin en önemli detaylarından biri de Şahta Baba, Kar Kız imgeleridir. Azerbeycan Türkçesindeki “Şaxta Baba” sözcüğü de yine birebir çeviriyle “Soğuk Ata” veya “Ayaz Ata” anlamına gelir. Özbekçe’de “Şahta” (Shaxta, Şaxta) sözcüğünün “ocak” anlamına gelmesi ise kelimenin anlamı açısından dikkat çekicidir. Şaxta Baba’nın torunun adı ise “Qar Qızı” (Kar Kızı)’dır (KK-2). Bunlar dede-torun olarak yeni yılda çocuklara hediye dağıtırlar. Başkurt kültüründe ve dilinde, Ayaz Ata Кыш бабай (Qiş babay “Kış Babası”) olarak yer alır. Torunu ise Карһылыу (Qarһiliw “Kar Güzeli”) adıyla anılır. Tataristan Tatarlarının kültüründe “Qış Babay” (Кыш Бабай “Kış Babası”) isimleriyle tanınır. Özellikle Kazak Türklerinde “Soğuk Hanı” olarak bilinen, soğuk havalarda ortaya çıkan ve garibanlara yardım eden bir evliya olarak ünlenen Ayaz Ata kış bayramının vazgeçilmezidir. Ayaz Ata, Noel Baba imgesi ile büyük benzerlikler taşımaktadır.

Günümüzde Noel ağacının süslenmesi geleneği ile Türklerin Tanrı ağacını süslemesi inancı benzerlik teşkil etmektedir. Tekin, biraz daha derine giderek bu geleneğin Sümerlerde de olduğunu söylemektedir. Hayat Ağacı motifinin Doğu kökenli olduğu pek çok uzman tarafından kabul görmektedir (Tekin, 2017: 48). Özellikle Batı’da gözlemlediğimiz kutsal çam (Noel) ağacı kültürünün kökeninin Hitit kutsal “Eya Ağacı” ritüeline dayandığı bilinmektedir. Hitit yazılı belgelerinde Tanrı Telipinu için Şiduva Dağına “Eya Ağacı” (çam veya ardıç) kesmeye gidildiği belirtilmektedir. Bu ağaç tanrının heykelinin arkasına özenli bir biçimde yerleştirilmekte ve içinde iyilik, bereket ve sağlık dilekleriyle sevilen eşya bulunan Tanrı Telipinu’nun tulumdan bir torbası asılmaktadır. Konunun uzmanları, günümüzde Hristiyanlıkta “Noel Ağacı” olarak bilinen ve dallarına asılan çorap içine hediye bırakma geleneği ile Hititlerdeki “Eya Ağacı” ile “Noel Ağacı” arasındaki benzerliklere vurgu yaptıktan sonra Noel Ağacı ritüelinin Hristiyan dünyasında izini sürmüşler ve M.S. 1605 yılından daha eski bir uygulamaya rastlayamamışlardır (Tekin, 2017: 48).

Eski Türk inancına göre hayat ağacı, yerin göbeğinden göğün yedinci katına kadar uzanır ve en tepesinde Tanrı Ülgen oturmaktadır (Ergun, 2017: 185-187). Türk kültüründe sadece hayat ağacı değil, genel olarak ağaçlar kutsaldır. Örneğin, Anadolu’da çam ağacı için “Dağların kadısı katran, müftüsü çamdır” (Ögel, 1995: 477) anlayışı mevcuttur. Çam ağacı Türklerde kadın ve erkeği temsil eder. Nitekim kızılçam ve çam (fıstık çamı, köknar)

Tanrı insanları yaratırken yaratılmıştır (Ergun, 2017: 260). Türk dünyasının geneline baktığımız zaman çam ağacının kutsal ağaç olarak kabul edildiğini görebiliriz. Pervin Ergun “Türk Kültüründe Ağaç Kültü” adlı çalışmasında bu konuyu kapsamlı biçimde ele almıştır (Ergun, 2017: 260-271).

Günümüzde Türkistan’da, sadece orada yetişen Beyaz çam ağacının eve getirilerek onun altına önceki senede Tanrı’nın verdiği nimetlere şükrederek hediyeler bırakma geleneği sürdürülmektedir. Dallarına ise bir sonraki sene için Tanrı’dan istenilenler asılır. Bunun farklı versiyonu, Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bölgelerde Çile Gecesi olarak kutlanmaktadır. Bu kapsamda 21 Aralık gecesi aileler toplanmakta, büyükler ziyaret edilmekte, güneşin yeniden doğuşu kutlanır.

16. yüzyıl öncesinde Hristiyan aleminde çam ağacı süsleme geleneğine rastlanmaz. Bu geleneği, ilk kez 16. yüzyılda Almanlarda görmekteyiz (URL-2). Genel olarak pek çok eski çağ inancında daima yeşil kalan bitkilerin güneşin evladı olduğuna inanılır (URL-1). Türkler de güneşi her zaman saygı ile anmışlar, Gök Tengri’nin oturduğu semada olduğu için kutsamışlardır. Elimizde, daima yeşil olan bitkilerin Türklerde de güneşin evladı olarak kabul edildiğine dair bir metin olmasa da Türklerin de bu durumla bir şekilde alakadar oldukları açıktır. Mitoloji, etnografiktir. Yani dünyanın her yerinde insanlar neredeyse aynı psikolojidedir. Tabiat olayları, doğada gerçekleşen mucizeler dünyanın her yerindeki insanları aynı şekilde etkilemiştir. Bu yüzden de daima yeşil kalan bitkiler, Hayat Ağacı’nın güneşin, ayın kutsanması gibi motifler pek çok mitolojide ortakdır.

Sonuç

Türklerin sadece günlük yaşamları ve inançları değil, bayramları da doğaya dayanmaktadır. En büyük doğa olayı olan Nevruz’a kadar doğanın uyanışını adım adım takip ettirecek bayramlar kutlanır: Çile Gecesi, Hidrellez (Hidrellez Türkiye’de Mayıs ayında kutlanmaktadır), Çerşenbeler (Türkiye’de Cemre düşmesi) ve Nevruz. Nevruz’da doğa uyanır ve Türk insanı artık berekete erişir. Nevruz’a ulaştıracak ilk adım ise Çile gecesidir. Çile Gecesi, yakın geçmişe kadar şatafatlı şekilde kutlanmıştır. Fakat son dönemlerde giderek unutulmuştur. Çile Gecesi’nin en büyük özelliklerinden olan karpuz meyvesi, günümüzde marketlerde kışın bile satılmaktadır. Ayaz ata Noel baba olmuş, Çile gecesi “yılbaşı”na evrilerek günümüzde “yılbaşı” olarak kutlanır olmuştur.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Acalov, A. (2005). *Əsatirlər, əfsanə və rəvayətlər*. Bakı: ŞərqQərb.
- Atalay, B. (1985). *Kaşgarlı Mahmud. Divanü Lügat-it-Türk tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aryol, H. (2022). İslamiyet öncesi Türk gelenekleri: Nardugan Bayramı örneği. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 20, 64-69.

- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. Ankara: Gece Yayınları.
- Ergin, M. (1958). *Dede Korkut kitabı, I*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ergun, P. (2017). *Türk kültüründe ağaç kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Karakurt, D. (2011). Türk Söylence Sözlüğü. Online. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/00/TurkSoylenceSozlugu.pdf>
- Kıyak, A. (2010). İslamiyet'ten önce Türklerde güneş ve ay ile ilgili inanışlar. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 06, 133-143.
- Ögel, B. (1995) *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*, C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Razi, H. (2001). *Xronoloji. Gadim İnanın bayramları*. Tehran: Behcät.
- Tekin, H. (2017). Domuztepe'de hayat ağacı bezekli kaplar. *Aktüel Arkeoloji*, 60, 47-49.
- Zeynalov, F., Alizade S. (1988). *Kitabi-Dədə Qorqud*. Bakı: Yazıçı.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1. History of Christmas tree. <https://www.history.com/topics/christmas/history-of-christmas-tree> (Erişim: 22. 06.2023)
- URL-2: Chastagner, G. A. – Belson, M. D. (2000). The Christmas tree: Traditions, production and diseases. Online. <https://apsjournals.apsnet.org/doi/epdf/10.1094/PHP-2000-1013-01-RV> (Erişim: 22.06.2023)
- URL-3: Nar-Tugan kutlaması Bodrum Gündoğan'da. <https://sanatmagazin.com/yazarlarimiz/erol-unal/nar-tugan-kutlamasi-bodrum-gundoganda/> (Erişim: 14.09.2022)

Sözlü Kaynaklar

- KK-1. Gülüze Gurbanova, Gökçe 1914, İlkokul mezunu. (Görüşme: 12.06.2017).
- KK-2. Suraya Bayramova, Gedebe 1955. Lise mezunu. (Görüşme: 10.09.2019).

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. /Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.